

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

*INFINITE HOSPITALITY: IMMIGRATION SETTLEMENT OF BOSNIA REFUGEES IN
KOSOVO*

Yakup Ahbab*

Özet

Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in kaybedilmesi sonrasında Müslümanlar göç etmek zorunda kalmıştır. Üsküp'e göç eden göçmenlerin yerleşmesi için çeşitli yardımlar yapılmıştır. Bunun sonucunda Boşnak muhacirler tarafından Üsküp Sancağı'nda birçok yeni mahalle ve köyler kurulmuştur. Üsküp'te muhacirlerin yaşadıkları sağlık sorunları nedeniyle yeni hastaneler yapılmıştır. Bu çalışmada Üsküp'e göç eden Bosna Muhacirlerinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ve araştırma eserler ışığında ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Boşnak, Balkan, Göç, İskan, Muhacir

Abstract

As a result of *The Treaty of Berlin*, the Ottoman State lose Bosnia area, which led to the inverse imigration of Muslims. For immigrants land was provided to settle and they were supported to construct their houses. The hospitals were built in Skopje because of the immigrants health problems. In this study Bosnia refugees in the Uskub according to official Ottoman documents and monographies which discussed this subject in detail.

Keywords: Bosnian, Balkans, İmmigration, Settlement, Immigrant

Giriş

Osmanlı Devleti'ne karşı Sırp'ların 1876 yılında başlattıkları isyan Osmanlı-Rus Savaşı'na dönüşmüştür. Bu savaş Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmış ve devletin Balkan topraklarının büyük bir kısmını kaybetmesine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla Rumeli'nin büyük bölümü Bulgaristan'a verilmiştir. Bu şekilde Balkanlarda Rus nüfuzunun daha da artmasını kendi çıkarları açısından tehlikeli bulan İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın itirazları üzerine Berlin'de yeni bir kongre toplanmıştır. Berlin Antlaşması'nın 25.

* (Dr.); yakupahbab@hotmail.com

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

Maddesi ile Osmanlı Sultanının hükümlerlik haklarının korunması şartıyla Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmıştır.¹

Bosna-Hersek'in bir Hıristiyan devlet olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmesi, Müslüman toplum üzerinde olumsuz etki etmiştir. Bosna-Hersek'e işgal için giren Avusturya askeri birlikleri, Bosnalı Müslümanların silahlı direnişi ile karşılaşmışlardır. İki aydan fazla devam eden şiddetli çatışmalardan sonra Bosna Müslümanlarının toprakları, Avusturya ordusu tarafından işgal edebilmiştir. İşgale karşı direniş Saraybosna'da kurulan ve Müslümanların egemenliğinde, Sırp, Hırvat ve Yahudilerin de katıldığı bir halk komisyonu tarafından organize edilmiştir. Direnişin merkezi olan Saraybosna, 19 Ağustos 1878 tarihinde işgal edilmiş, ancak bazı bölgelerde direniş Ekim 1878'e kadar devam etmiştir.² Avusturya, işgalden sonra Bosna-Hersek halkına karşı zulüm ve şiddet uygulayarak onları göçe zorlamıştır. İngiltere'nin Viyana Büyük Elçisi Elliot'un 17 Temmuz 1879 tarihli raporuna göre Avusturya, Bosna Müslümanlarını göçe zorlamak için camileri ve Müslümanların evlerini askeri depo haline getirmiştir. Bundan dolayı çok sayıda Müslüman ülkeyi terk etmiştir.³ Osmanlıların terk ettiği bölgelerden Müslüman-Türk halkın büyük bir kısmı göç ederek Rumeli'ye, en çok da Makedonya ve Anadolu'ya yerleşmişlerdi.⁴

1) Göç

İlki 1879'da olmak üzere 1882, 1889-1902 ve 1908-1909 yıllarında Bosna-Hersek'ten Osmanlı topraklarına büyük göç hareketleri yaşandı.⁵ Osmanlı Devleti her ne kadar Boşnak göçlerine karşysa da sınıra kadar gelenlerin geri döndürülmesini *Bosna ahali-i İslâmiyesinden sair Memâlik-i Şahanede tavattun etmek için gelip müracaat edenlerin kabulü ilân-ı mekârim-nişan-ı hazret-i Hilâfet-penâhî icab-ı celîlinden bulunduğundan* Bosnalı muhacirlerin Rumeli Vilayetlerinde iskânına izin verilmişti. Bosna-Hersek'ten göç etmek isteyen bir Boşnak, Avusturya hükümetinin, göç arzusunda olanlar için getirdiği, arazilerinin tamamını satmış, askerlik hizmetini yerine getirmiş, borç veya alacak bırakmamış olmak ve pasaport almak gibi yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekiyordu.⁶ Bütün bunlar tamamlandıktan sonra yolculuğa çıkan göçmen için birinci durak yeri Belgrad idi. Burada toplanan göçmenler trenler önce Üsküp'e ulaştırılıyor,

¹ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-i Hakikat*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, s.677,691.

² *Osmanlı ve Balkanlar* (Der. Fikret Adanır-Surayia Farokhi) İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

³ Tufan Gündüz, *Alahimânet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü 1879-1912*, İstanbul 2012; Boşnak muhacereti için bk. Hayri Kolaşinli, *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara 2004.

⁴ Yusuf Hamza, "Halil Rifat Paşa'nın Manastır Vilayeti Köylerinin Toplumsal Güvenliği Tüzüğü", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, s. 57 (Aralık 1988), s. 170.

⁵ Berlin Antlaşması'nı müteakip Bosna-Hersek Avusturya tarafından işgal edilince bu sefer Boşnaklar ocaklarını terk ederek Yenipazar, İşkodra ve Kosova'ya doğru yöneldiler. Babiâli'nin muhalefetine rağmen kısa sürede Kosova, İşkodra ve Makedonya topraklarında binlerce Boşnak göçmeni birikti. Keza Kosova Vilayeti Üsküp Sancağı Koçane Kazası dâhilinde Hersek göçmenlerinden 721 kişi iskân işlemi gördü: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, no. 69/70.

⁶ BOA, *Sadâret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)*, no. 512/7.

buradan yine trenle Selanik'e geçiriliyordu.⁷ Bundan sonra gemiyle Anadolu'ya taşınıyorlardı.⁸ Ayrıca muhacirlerin bir kısmı Amerika'ya giderken diğer kısmı da Cenova yoluyla Kuzey Afrika'ya göç etmişlerdi.⁹

Boşnaklar göç için Belgrad Sefaretine bağlı şebenderhâneye başvuruda bulunmaktaydılar. Bunların bir kısmına, Belgrad Sefiri İbrahim Fethi Bey tarafından harcırah verilmekteydi.¹⁰ Boşnak muhacirlerin diğer bir kısmına da Belgrad Sefaretince karşılanılmaktaydı.¹¹ Üsküp üzerinden göç edenlerin yol masrafları kendilerine aitken, Podgorisa üzerinden gidenlerin yol masrafları Karadağ Bankası'nca ödeniyordu. Bu masraflar, Çetinye'deki Alman elçisinin verdiği paralarla karşılanıyordu. Kişi başına 20 perper (Karadağ para birimi) veriliyor ve İşkodra Gölü üzerinden taşıma masrafları sağlanıyordu.¹² Muhacirinin ücretsiz olarak geçişlerine Sırbistan hükümetince müsaade edilmekteydi. Ancak bu muhacirlerin hangi vilayete gidecekleri bilinmemekteydi. Bu karışıklığın önüne geçmek için bazı tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden birisi de muhacirlerin ilk dâhil olacakları vilayetçe kabul ve iskân olunmaları hakkındadır.¹³

Bosna Müslümanlarının Osmanlı topraklarına göç etme yönünde Osmanlı hükümetine toplu müracaatları gelmeye başlayınca konu 27 Nisan 1879 tarihinde Meclis-i Vükelada görüşülmüştür. Görüşmede, 400.000 Bosna Müslümanının topluca Osmanlı topraklarına göç etmesi halinde birçok mahzur oluşacağı belirlenmiştir. Her şeyden önce göçmenlerin göç masrafları, iaşeleri, iskânları ve diğer masraflarının tamamının devlet tarafından karşılanması mümkün olmadığı tespit edilmiştir.¹⁴ Bosna-Hersek'te Müslümanların bulunması stratejik açıdan Osmanlı Devleti ve Balkan Müslümanları için önem arz etmekteydi. Ekonomik olarak verimli çiftliklerin terk edilmesi Bosnalı Müslümanların aleyhine bir durumdu. Bu nedenlerden dolayı Bosna Müslümanlarının topluca göç etmelerinin önlenmesi, ancak her şeye rağmen göç etmek isteyenlerin Selanik'ten askeri nakliye vapurları ile Anadolu'ya geçirilmeleri, iskânları

⁷ Bosna'dan gelerek Selanik'e gitmek durumunda olan muhacirlerin yol ve tayinat bedelleri imkansızlıktan dolayı yeterince karşılanamamaktaydı: BOA, *Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT)*, no. 1654/37.

⁸ BOA, *DH.MKT*, no. 2037/35; II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında oluşan siyasi kargaşa sonrasında 5 Ekim 1908 günü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilân etti. Siyasî görüşmeler neticesinde devlet, ilhakı resmen tanıdı. İşgal edilen Yenipazar sancağı geri verildi ve Bosna-Hersek'te kalan mirî mallar karşılığında Avusturya iki buçuk milyon Osmanlı altını ödemeye razı oldu. Bölgedeki Müslüman nüfus yeniden başta Kosova Vilayeti olmak üzere diğer Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Karşılaştıkları zulüm ve baskılardan dolayı Bosna'dan göç edip Kosova Vilayeti'ne gelen Müslüman Boşnakların Rumeli Vilayetlerinin muhtelif yerlerinde iskân edilmeleri meclis-i vükelada görüşülmüştür: BOA, *MV*, no. 118/10.

⁹ BOA, *Yıldız Hususî Maruzât (Y.A.HUS)*, no. 407/9; *Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişâre Odası (HR.HMŞ.İŞO)*, no. 188/72.

¹⁰ BOA, *DH.MKT*, no.1568/70; Bosna'dan hicret edecek muhacirin-i İslimiye'nin masarif-i seferiyelerinin ödenmesi için Belgrad Sefaret-i Seniyye namına bir kredi açılmıştı: BOA, *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)*, no. 120/5178; *MV*, no. 66/63; *DH.MKT*, no. 2004/90.

¹¹ BOA, *Babialı Evrak Odası (BEO)*, *Gelen Giden Kataloğu*, no. 1003/63-1, s. 70-71.

¹² Fahriye Engili, *Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye Göç (1878-1934)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 209.

¹³ BOA, *DH.MKT*, no.1531/58; Bosna'dan gelen muhacirlerin bölgede Müslüman nüfusu arttırmak gayesi ile Kosova Vilayeti'nde iskânlarına devam edilmesi arzulanmaktaydı: BOA, *DH.MKT*, no. 1937/110.

¹⁴ BOA, *DH.MKT*, no. 1962/19.

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

için her türlü yardımın yapılması ile masraflarının halkın yardımları ve devlet hazinesinden karşılanması kararlaştırılmıştı.¹⁵

2) İskan

Boşnaklar Rumeli'de özellikle Üsküp, Kumanova, Kratovo, Eğri Palanka, Koçana, İştib, Ustrumca, Radoviş, Kavadarçi, Köprülü, Manastır bölgelerine yerleştirilmişlerdi.¹⁶ Üsküp'te Boşnakların yoğun olarak yerleştirildiği köylerden biri de, Macari (Macarlık) idi ve Üsküp'ün doğusunda bulunmaktaydı. Macarlık o günlerde muhacirlerin yerleştiği yer olarak tanınırdı. Boşnakların Macari ve Mıladinovs gibi köylere yerleştirilmesinin bir diğer sebebi de yakınlarda bulunan demiryolu istasyonuydu. Böylece, onların bir yerden bir başka yere ulaşımı daha kolay olabilirdi.¹⁷ Buradan Selanik'e geçecek olan fakir Bosna muhacirlerin, burada kaldıkları müddetçe iaşeleri belediyece, şimendifer masrafları ise, mal sandığına karşılanmaktaydı.¹⁸

Muhacirlerin yerleştirileceği evlerin olmaması en önemli sorunlardan birini teşkil etmekteydi. Ülkeye yeni gelmiş ve içinde kalabileceği evi olmayan muhacirlerin en önemli ihtiyacı, Osmanlı'ya göre bir evlerinin olması gereğiydi. Bu nedenle Kosova valiliğine gönderilen emirde göçmenlerin, daha önceki örneklerde de olduğu gibi, vatandaşlık işlemleri, yiyecek giyecek ihtiyaçlarının temin edilmeleri, belediye yardımlarından yararlandırılmaları gibi hizmetlerinin tedarik edilip onlara sunulmasından başka, göçmenlerin bir an önce yerleştirilmeleri işlemlerinin tamamlanması isteniyordu.

93 Harbi sonrasında Bulgar muhacirleri Kosova'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Bunlar için köy ve kasabalara 10 haneye bir hane düşecek şekilde Bulgar muhacir misafir edilmişti. Buralardaki boş miri ya da vakıf arazilerine de yerli halkın yardımıyla 2-3 göz odalı haneler ve barakalar yapılmıştı.¹⁹ Şimdi ise bu Bulgar muhacirler tarafından boşaltılan bölgelere Boşnaklar yerleştirilmişti.²⁰

Zamanla giderek artan sayılarıyla muhacirler sınır boylarına akın etmiş ve hükümet tarafından bunlar için oluşturulan mahallelere Boşnaklar yerleştirilmişti.²¹ Mesela 1884 senesinde Üsküp'ün Cedid Hıristiyan Mahallesi civarına iskân edilen muhacirler için elli

¹⁵ BOA, *A.MKT.MHM*, no. 524/5; Muammer Demirel, "Türkiye'deki Bosna Göçmenleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 12, sayı 2, Erzurum 2008, s. 287.

¹⁶ Kumanova'da 27, Kumanova Sarımemiş Köyünde 79 Boşnak yerleştirilmiştir. Boşnak muhacirlerin yerleştiği bir diğer bölge de Kumanova-Preşova bölgesindeki Nukalyane Köyüydü: Fahriye Emgili, *a.g.t.*, s. 210.

¹⁷ Fahriye Emgili, *a.g.t.*, s.208.

¹⁸ BOA, *DH.MKT*, no.1666/132; 1887/80.

¹⁹ BOA, *Makedonya Arşivinden İntikal Eden Evrak Üsküp Muhacirin Komisyonu (MA. ÜSMK)*, no.25/17-6; 25/19-2; 25/19-5; 25/19-12.

²⁰ BOA, *DH.MKT*, no.1724/2; 1702/4; 1722/108; 1724/2; *Şurâ-yı Devlet Evrakı (ŞD)*, no.; *MV*, no. 51/42.

²¹ 1888 tarihide muhacirler için Karahisar Sancağındaki arazide, Kosova Muhacirlerinin iskânı için yapılacak hanelerin masraflarına hazinenin müsait olmaması nedeniyle Yenipazar dâhilinde bir arazi verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca inşaat için gerekli olan kerestenin ahalice tedariki ile dülger yevmiyelerinin emval-i mahalliyyeden ödenmesi de uygun görülmüştür: BOA, *DH.MKT*, no.1525/40.

beş haneli bir *Teşvikiye* adıyla bir mahalle teşkil edilmişti.²² Bunun yanında bir de *Boşnak Mahallesi* adı ile yeni bir mahalle daha oluşturuldu.²³ Ağustos 1900 tarihinde Üsküp'ün Cedit İsa Mahallesi'ndeki arsaya 210 hane muhacir iskân edilmişti.²⁴ Oluşturulacak olan mahallenin ismi de padişahın tahta çıkışının 25. yıl dönümü vesilesiyle padişahın ismiyle tesmiye edilerek *Hamidiye Mahallesi* adı verilmişti. ²⁵ Üsküp'te iskân edilen muhacirlerin istasyon civarında oluşturdukları mahallenin *Reşadiye*, Çayır mevkiindeki mahallenin *Kayıhan*, Macarlık'taki köyün *Muradiye*, Emirşahlı mevkiindeki köyün *Süleymanşah*, Kaplanköy civarındaki köyün *Mecidiye*, Kumanova Üsküp arasındaki köyün *Yıldırım Bayezid* ve Jibniça ve Lebniça'daki köylerin ise *İttihad* ve *Terakki* olarak adlandırıldığı hakkında Kosova Vilâyeti Meclis-i İdaresi'nden alınan mazbata 1912 tarihinde Sadarete iletilmişti.²⁶ Mitroviçe Kasabasının İbre Nehri tarafında Saraybosna muhacirleri tarafından evler inşa edilerek bir mahalle haline getirilen mekanın Gazi İsa Bey olan ismi, *Saray Mahallesi* olarak değiştirilmiştir. oluşturulan bu muhacir mahallelerine yerleştirilen muhacirlerin sorunları ile ilgilenmesi ve bunları yetkililere iletmesi için buralara muhtarlar tayin edilmişti.²⁷

3) Yapılan Yardımlar

Bosna'da yaşananlar sebebiyle yurtlarını terk ederek komşu vilayetlere göç etmeye çalışan yüzbinlerce insan, can güvenliği, açlık, susuzluk, barınma ve salgın hastalık sorunları ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Bir insanlık borcu olarak, muhtaç ve mağdur durumda bulunan dost ve kardeş Bosna halkına insani yardım için vakit kaybetmeden ve süratle harekete geçme ihtiyacı ortaya çıkmıştı.²⁸ Muhtaç ve mağdur durumda bulunan Boşnaklara yardım için her türlü destek sağlanmaya çalışılmakta idi. Göçmenler için hazırlık yapan ve onlara bu hizmetleri seferber eden Osmanlı Devleti için, göçmenlerin yiyecek-içecek gibi ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli değildi.²⁹ Nitekim Bosna'dan Üsküp'e gelen muhacirlerin tayinat ve iskân bedellerinin masrafları

²² BOA, *Buyuruldu Defteri*, no: 6, sayfa 23.

²³ Haziran 1893'te Priştine'nin Hasan Bey Mahallesi bitişiğinde muhacirlerin iskânı ile oluşturulan mahalle ile inşa edilen camiye Şehzade Abdülkadir Efendi'nin adına izafeten Kadiriye ismi verilmiştir: BOA, *DH.MKT*, no.73/44; Kısa bir süre sonra da Hasan Bey mahallesi içerisinde oluşturulan yeni mahalleye de Kandiye adı verilmiştir: BOA, *İrade-Dâhiliye (İ.DH)*, no. 1304/36; *ŞD*, no.1972/8.

²⁴ BOA, *BEO*, no. 1534/115045.

²⁵ BOA, *DH.MKT*, no. 2393/16; *Hususi İradeler (İ.HUS)*, no. 83/146.

²⁶ BOA, *Dâhiliye Nezareti İdare (DH. İD)*, no. 97-/22.

²⁷ BOA, *DH.MKT*, no.1479/97; *ŞD*, no. 1968/10; BOA, *DH.MKT*, no.1818/24; *İrade-Şurâ-yı Devlet (İ.ŞD)*, no. 106/6321; Bu tür örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Mesela Bursa'da Zeytin Köyüne kırk hane Boşnak yerleştirilmiş ve teşkil edilen köye de Boşnak Köyü ismi verilmişti: BOA, *İ.DH*, no. 984/77656.

²⁸ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller (Y.PRK.AZJ)*, no. 28/58; *1864 Kafkas Tehciri Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu*, Savaş ve Sürgün Editör Mehmet Hacısalihoğlu BALKAR & IRCICA, İstanbul 2013; Nedim İpek, "Kosova Vilayeti Dahilinde Gerçekleşen Göçler", *History Studies*, vol 2, 1 / 2010, s. 65-81; Ayşe Pul, "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Eylül 2013Yıl 6, Sayı XV*, ss. 159-182.

²⁹ Kasım 1886 tarihinde Kosova'da muhacirler için verilecek zahire kalmadığından bunlar iskân edilmeye kadar mal sandığından büyüklere yirmişer küçüklere onar para yevmiye verilmesi uygun bulunmuştur: BOA, *DH.MKT*, no.1376/125; Temmuz 1892 tarihinde Üsküp'e bağlı Koçane Kazası Malış Nahiyesine iskân olan Hersek muhacirlerinin iaşeleri için gönderilen meblağ yetersiz olması üzerine, aradaki farkın Bulgaristan'a firar eden ahalinin bıraktığı arazi üzerindeki mahsulattan temin edilmiştir: BOA, *DH.MKT*, no. 1978/87; 1509/98; 1719/105; *MV*, no.96/39; *Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri (TFR.İ.ŞKT)*, no. 10/998.

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

belediye gelirlerinden ve mal sandıklarından karşılanması düşünülmüştü. Lakin belediye gelirlerinin yetersizliğinden ötürü, bu mümkün olamamıştı. Bunun üzerine muhacirin pulları geliri olan 30.800 kuruştan karşılanması düşünülmüş ama bu mümkün olamamıştı.³⁰

Havası latif ve suyu bol şehir veya köylerde iskân edilen³¹ göçmenlerin evlerinin yapım masrafları büyük oranda devlet tarafından karşılandığı gibi şehirlerde yerleşenlerden iş kurma imkânı olmayanlara maddi destek, köylerde yerleşenlere ise arazi, hayvan ve tohumluk gibi yardımlar yapılmıştı. ³² Muhacirlere toplam 102.700 kuruş değerinde 640 dönüm arazi dağıtılmıştı. 1909 senesinde Üsküp'ün beş değişik köyündeki miri araziler hazine-i maliyece boşaltılarak muhacirler için iskâna açılmıştı. Aşağıdaki tabloda Bosna muhacirlerine Üsküp'te verilmiş olan mülklerin listesi gösterilmiştir.³³

Çeşidi	Mahalle	Zira*	Evlek*	Dönüm	Bedel
Çayır	Hasanbey	-	4	14	1.100
Tarla		-	2	129	8.125
Hane	İbrahim	-	-	-	10.000
Ambar		-	-	106	24.381
Çayır	İncikova	-	-	30	6.000
Bahçe		600	1	13	2.700
Tarla		-	3	146	27.395
Tarla	Raştak	-	-	38	5.500
	Macarlık	-	11	154	17.499

Üsküp'e gelen bu muhacirlerin bir kısmı İştib ve Kumanova Kazası'na yerleştirilmiş ve bunlara da arazi yardımında bulunulmuştur. 1910 yılında Üsküp Sancağı'na mülhak olan Kumanova Kazası'na iskân edilmiş olan muhacirlere yine buraya bağlı olan

³⁰ BOA, A.MKT.MHM, no. 510/11.

³¹ BOA, A.MKT.MHM, no. 514/3; İ.HUS, no. 88/1319.

³² BOA, Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî (DH.ŞFR), no. 154/14; Sanat sahibi muhacirlere de destek amaçlı olarak 500'er kuruş verilmiştir: BOA, ŞD, no. 1992/42; 1909 senesinde Üsküp'te iskan olunacak Bosna muhacirlerin masrafları için Kosova Valisi tarafından dahiliye nezaretine 100.000 kuruşun gönderilmesi talep edilmiştir. Ancak daha sonra da muhacirlerin masraflarının Kosova Vilayeti emvalinden karşılanması uygun görülmüştür: BOA, DH.MKT, no. 2865/22; Bosna muhacirlerinden Salih'e Kosova vilayeti dâhilinde münasip bir arazi verilmesi talebi buna örnek verilebilir: BOA, DH.MKT, no. 1345/106.

³³ BOA, BEO, no. 3673/275456.

* Bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar uzunluk ölçüsüne zira denir. (75-90 cm. kadar)

* Kırk arşın boy ve kırk arşın eninde olan ve 1.600 arşın veya 900 metre murabbai tutan dönümün dörtte birine verilen addır. 400 arşın murabbai müsavidir. Tarla ve bostanlarda beher dönümü dörde taksim suretiyle sabanla devirince kazıp açılan harkların ayırdığı kısmı bir evlek denir.

Nikoriç-i Cedid Karyesinde tarla, çayır, bahçe ve çiftlik alanları olmak üzere toplamda 2.379 dönüm arazi dağıtılmıştı.³⁴

Ana yurtlarından göç ederek güvenli yerlere sığınan Boşnaklar, sığındıkları yerlerde hayatta kalabilmek için ciddi devlet desteğine ihtiyaç duymaktaydı.³⁵ Ancak muhacirlerin ülke ekonomisine ağır yükler getirdiği durumlarda yardım severlerin desteği vazgeçilmez olmaktaydı. Memleketlerinden göç eden ve mağduriyet yaşayan Boşnaklara sabır örneği gösterip onlara yardım yapanlar devlet tarafından ödüllendirilmiş ve bu tip davranışlar teşvik edilmişti.³⁶

Bu arada cinsel kimlikleri nedeniyle Üsküp'teki kadın muhacirler sıkıntılar yaşamıştır. Korunmasız kadın muhacirler şehirde fuşiyatın artmasına sebep olmuştur.³⁷ Tüm bunların yanı sıra bir de Boşnak muhacirlerin sebep olduğu asayiş sorunları cabasıydı.³⁸

4) Geri Dönüş

Osmanlı Devleti göçmenlerin yer değiştirmesini, dahası, Bosna'ya geri dönmelerini engellemek için basit zaptiye tedbirleri almaktaydı. Hükümet teorik olarak göç karmaşasına mani olmak niyetindeydi. Ne var ki, mevcut durum zaten başlı başına bir karmaşa olduğundan zahiri bir durum ortaya çıkmıştı. Geri dönüşler imkânlar ölçüsünde engelleniyordu, ama göç etmeyi zihnine yerleştirmiş ve bunu gerçekleştirmiş olan bir Boşnak için, Bosna-Hersek'e geri dönüş daha büyük bir risk taşıyordu.³⁹

Geri dönmeye çalışan Boşnaklar, evvel emirde Üsküp'e ulaşmaya çalışıyorlardı. Osmanlı zaptiyesine yakalanmamak için gündüzleri dinlenip geceleri yolculuk yapmaktaydılar. Bunların çoğunluğu yolculukları boyunca ya dilenmekte yahut son paralarını da dönüş yolunda harcamaktaydı. Gündelik işlerle uğraşıp yolculuğuna devam edenler de vardı elbette. Ama şüphe yok ki, en büyük dram, geri dönüş yolculuğuna dayanamayacak durumda olan bebek veya küçük çocukların durumuydu. Yol boyunca tesadüf ettikleri yerli Türk aileler yolculuk şartlarına ve hastalığa yenik düşeceği belli olan çocukları hiç olmazsa kendilerine evlatlık vermeleri için ebeveynleri ikna etmeye çalışıyorlardı. Hatta bazıları çocuklarına karşılık küçük meblağlar bile elde

³⁴ BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı, Hülasa Kayıt Defterleri (ŞD.MLK.MRF)*, no. 36/51.

³⁵ Muhacirlerin bir kısmına devlet iş vermişti: BOA, *DH.MKT*, no. 1873/7; Örneğin Kosova Vilayeti merkez hapishanesindeki gardiyanlar ihtiyaca cevap vermemesi üzerine Prizren'de hapishanesinden takviye yapılması düşünülmüştür. Fakat Prizren Hapishanesindeki gardiyanların Üsküp'e gelmek istememesi üzerine muhacirinden Mehmed Ağa'nın tayin edilmişti: BOA, *DH.MKT*, no. 1910/29; *DH.MKT*, no. 1873/7.

³⁶ Kasım 1890 tarihinde Yenipazar ve Seniçe taraflarında iskan olunan Hersek muhacirlerinin köyüne bir cami yaptıran ve tamir olunan telgraf hatları için seksen adet bedava direk veren Behcova Kasabası önde gelenlerinden Ahmet Ağazade Süleyman Efendi'ye dördüncü rütbeden Mecidi nişanıyla taltif edilmişti: BOA, *DH.MKT*, no.1784/62.

³⁷ BOA, *BEO, Gelen Giden Kataloğu*, no. 1003/63-1.

³⁸ BOA, *DH.MKT*, no.1374/95; *BEO*, no. 1325/99329.

³⁹ Aralık 1900 tarihinde Üsküp'te Bosna muhacirlerinin toplanarak vatanlarına avdet etmeye karar vermişlerdir. Avusturya imparatorunun ismini dua ile andıkları ve Diyet Meclisi'nin muhacirinin Bosna'ya avdeti için otuz bin kron tahsis ettiği Bosna'da çıkan Politische Correspondanz gazetesinden bildirilmiştir. Bunun üzerine durumun Kosova Vilayeti tarafından tahkik edilmesi merkez tarafından istenilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde iddiaların asılsız olduğu anlaşılmiştir: BOA, *BEO*, no.3795/284610; *Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI)*, no. 123/41.

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

edebiliyorlardı. Neticede Üsküp'e ulaşan göçmenler burada Avusturya konsolosuna müracaat edip ondan yol parası ve pasaport temin ediyorlar, trenle Belgrad'a döndükten sonra bu defa Belgrad'daki Avusturya konsolosuna gidiyorlar ve Bosna'ya geçiş için tren bileti alıyorlardı. Avusturya idaresi geri dönenleri ülkeye kabul etmekle beraber onların gidip gördükleri yerler hakkında bilgiler edinmek suretiyle, bir nevi istihbarat aracı olarak görüyordu. Bu maksatla Bosna-Hersek mahalli hükümeti, kotarlarda kurduğu ofislerde geri dönenlerin ifadelerini alıyor, niçin gittiği, kendisini kimlerin teşvik ettiği, nerelere gittiği, Osmanlı hükümeti ile siyasi bir bağı olup olmadığını sorguluyor ve tutanak haline getiriyordu.⁴⁰

Sonuç

Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti için büyük değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Nitekim bu antlaşma ile Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu buhran sadece toprak kayıplarından ibaret olmamıştır. Öncelikle Bulgaristan'daki Müslüman/Türkler yaşadıkları baskı, zulüm ve katliamlardan kurtulmak için göçe zorlanmıştır. Bulgar muhacirlerinin yaşadıkları bu drama Bosna-Hersek'teki Müslümanlar da katılmıştır. Osmanlı hükümeti muhacirleri bir yük olarak değil kaybedilen toprakların yadigarları olarak görmüş ve ona göre hareket etmiş, yerel halkın da katkılarıyla yokluklar içinde yaşam savaşı veren muhacirlere yardımcı bir borç olarak görmüştür. Fakat Osmanlı Devleti her ne kadar muhacirlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak için elinden geleni yapsa da devletin büyük bir savaştan yeni çıkmasının getirdiği maddi imkansızlıklar nedeniyle tüm göçmenlerin ortak kaderi olan iskan, barınma, sağlık vs. gibi konularda sıkıntılar yaşanmıştır. Fakat Bosna muhacirlerinin iskan edildiği Üsküp bunların son durakları olmamış, Balkan Savaşları sonrasında yeniden bir göç hareketi gerçekleşmiştir.

⁴⁰ Geri dönenlerin Osmanlı ülkesi hakkında anlattıkları zaman zaman Bosna-Hersek basınında yer almaktaydı. Örneğin daha önce Petrofçe Kasabasında yaşarken Anadolu'ya göç ederek Karesi Sancağında Biga'ya bağlı Kalafat köyüne iskân olmuş olan Mustafa adlı bir Boşnak 1884 yılında ülkesine döndükten sonra Türkler ve Türkiye hakkında anlattıkları Saraybosna gazetesinde yer almış, bu haber Zagreb'de yayınlanan gazetelerde 18 Mayıs 1884 yılında yeniden haber yapılmıştı. Mustafa'nın anlattıklarına göre; “Anadolu'nun iklimi dolayısıyla muhacirlerin burada yaşamaları imkânsızdı. Lisana aşına olmadıkları için yerli ahali ile kaynaşamıyorlardı ve devamlı surette yabancı gibi görülüyorlardı. Buğday ve darı çok pahalıydı. Bütün Boşnak kadınlar geri dönmek istiyor ve kocalarını ikna etmeye çalışıyorlardı. Yerli ahali yani Türkler, Bosna Müslümanları gibi dine riayet etmemekte, namaz kılmamakta, hatta Cuma namazına bile gitmemekte, ramazanda oruç tutmamakta; Boşnaklar dine riayet ettikleri için onlar ile alay etmekteydiler. Üstelik Kalafat köyünde cami bulunmamaktaydı. Kalafat köyünde Ermeniler de yaşadığı halde kadınlar başmaksız olarak açıkça ve serbest dolaşmaktaydılar.” Bu habere uzunca bir tezkip hazırlayan “Bir Boşnak”, Mustafa'nın anlattıklarının yanlış olduğunu, problemlerin göçmenlerin durumundan kaynaklandığını savunmuştu. Ne var ki, bu tezkip gazetelere gönderilmemişti: Tufan Gündüz, “Bosna'ya Dönen Boşnak Göçmenlerin Türkiye Ve Türkler Hakkındaki Görüşleri”, *Balkanlar ve Göç*, Ed. Ali Fuat Örenç-İsmail Mangal Tepe, Bursa 2013, s. 165-173.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Babıali Evrak Odası, **Dâhiliye Nezareti İdare**, Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, **Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî**, Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi, **Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişâre Odası**, Hususî İradeler, **İrâde-Dâhiliye**, İrade Meclis-i Mahsus, İrâde-Şurâ-yı Devlet, **Makedonya Arşivinden İntikal Eden Evrak Üsküp Muhacirin Komisyonu**, Meclis-i Vükela Mazbataları, **Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri**, Sadâret Mühimme Kalemî Evrakı, **Şurâ-yı Devlet Evrâkı**, Şura-yı Devlet Evrakı, Hülâsa Kayıt Defterleri, **Yıldız Hususî Maruzât**, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller.

Makale ve Kitaplar

Demirel, Muammer, "Türkiye'deki Bosna Göçmenleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 12, sayı 2, Erzurum 2008, s. 287.

Emgili, Fahriye, *Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye Göç (1878-1934)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 209.

Gündüz, Tufan, *Alahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü 1879-1912*, İstanbul 2012.

_____, "Bosna'ya Dönen Boşnak Göçmenlerin Türkiye Ve Türkler Hakkındaki Görüşleri", *Balkanlar ve Göç*, Ed. Ali Fuat Örenç-İsmail Mangal Tepe, Bursa 2013, s. 165-173.

Hamza, Yusuf, "Halil Rıfat Paşa'nın Manastır Vilayeti Köylerinin Toplumsal Güvenliği Tüzüğü", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, s. 57 (Aralık 1988), s. 170.

İpek, Nedim, "Kosova Vilayeti Dahilinde Gerçekleşen Göçler", *History Studies*, vol 2, 1 / 2010, s. 65-81;

Kolaşinli, Hayri, *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara 2004.

Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-i Hakikat*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, s.677,691.

Osmanlı ve Balkanlar (Der. Fikret Adanır-Suraiya Farokhi) İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

1864 *Kafkas Tehciri Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu*, Savaş ve Sürgün Editör Mehmet Hacısalıhoğlu BALKAR & IRCICA, İstanbul 2013;

Pul, Ayşe, "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Eylül 2013Yıl 6, Sayı XV, ss. 159-182.